

Xalqaro baholash tizimlari va milliy baholash tizimi: o'xshashlik va farqlar.

**Mardonova Mohira, Kenjayeva Muqaddas,
Mirzajonova Ma'mura, Mōminova Sevinch**

Andijon davlat pedagogika instituti
"Pedagogika yo'nalishi" 3-kurs talabalari.

Annotatsiya (O'zbek tilida)

Mazkur maqolada xalqaro baholash tizimlari (PISA, TIMSS, PIRLS) bilan O'zbekistonning milliy baholash tizimi o'rtasidagi o'xshashlik va farqlar tahlil qilinadi. Maqolada xalqaro tizimlar ochiqlik, muvofiqlik va tenglik tamoyillariga asoslangan holda ishlab chiqilgani, milliy tizimda esa ayrim holatlarda subyektivlikka yo'l qo'yilishi mumkinligi yoritiladi. Taqqoslash orqali milliy baholash tizimini takomillashtirish uchun xalqaro tajribalardan foydalanishning dolzarbligi asoslab beriladi.

Annotation (In English)

This article analyzes the similarities and differences between international assessment systems (such as PISA, TIMSS, PIRLS) and Uzbekistan's national assessment system. The study highlights how international assessments are based on principles of transparency, objectivity, and equity, whereas the national system may sometimes be prone to subjectivity. By comparing the two, the article emphasizes the importance of integrating international experiences to improve the national assessment structure.

Аннотация (на русском языке)

В данной статье рассматриваются сходства и различия между международными системами оценки (такими как PISA, TIMSS, PIRLS) и национальной системой оценки знаний Узбекистана. В статье подчеркивается, что международные системы строятся на принципах прозрачности, объективности и равенства, в то время как национальная система может быть подвержена субъективности. Сравнительный анализ доказывает актуальность использования международного опыта для совершенствования национальной системы оценки.

Kalit so'zlar: Xalqaro baholash, PISA, PIRLS, TIMSS, milliy baholash tizimi, kompetensiyalari,

Xalqaro baholashning maqsadi va yoʻnalishlari Xalqaro baholash dasturlarining asosiy maqsadi — turli mamlakatlar oʻquvchilarining bilim, koʻnikma va kompetensiyalarini solishtirish, taʼlim tizimlarining samaradorligini aniqlashdir. Masalan: PISA (Programme for International Student Assessment) — 15 yoshli oʻquvchilarning oʻqish, matematika va tabiiy fanlar boʻyicha funksional savodxonligini baholaydi. TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) — 4- va 8-sinf oʻquvchilarning matematika va tabiiy fanlar boʻyicha bilimni oʻlchaydi. PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) — 4-sinf oʻquvchilarning oʻqish savodxonligini oʻrganadi.

Bu dasturlar orqali oʻquvchilarning nafaqat bilim darajasi, balki ularning bilimdan foydalanish qobiliyati, tanqidiy fikrlash koʻnikmalari va kundalik hayotdagi muammolarni hal qilish salohiyati ham baholanadi.

Milliy baholash tizimining xususiyatlari Oʻzbekiston taʼlim tizimida milliy baholash tizimi maktabdagi yakuniy nazorat, davlat attestatsiyasi, milliy reyting sinovlari, attestatsiyalar orqali amalga oshiriladi. Bu baholashlar koʻproq oʻquv dasturlaridagi nazariy bilimlarni oʻlchashga yoʻnaltirilgan. Soʻnggi yillarda Davlat test markazi, Respublika taʼlim markazi, Milliy baholash markazi orqali taʼlim sifati baholanmoqda. Misol uchun Finlyandiya va Oʻzbekiston taʼlim tizimlari oʻrtasidagi oʻxshashlik va farqlar tahlil qilinadi.

1. Taʼlim tizimining umumiy koʻrinishi Finlyandiya taʼlim tizimi erkinlik, ishonch va ijodkorlikka asoslanadi. Bu yerda oʻquvchilar bosim ostida emas, balki qulay muhitda oʻqiydi. Majburiy maktab taʼlimi 7 yoshda boshlanadi va 16 yoshgacha davom etadi. Oʻzbekiston taʼlim tizimida esa maktabga 6 yoki 7 yoshda boriladi, boshlangʻich va umumiy oʻrta taʼlim 11 yillikni tashkil etadi.

2. Baholash tizimi Finlyandiyada bosqichli va jarayonli baholash amal qiladi. Oʻquvchilar ustidan doimiy monitoring olib boriladi, biroq ularning bilimlari reyting yoki kuchli raqobatga asoslanmagan. Oʻzbekistonda esa asosan ballik tizim va test baholash uslublari qoʻllaniladi. Bu oʻquvchilar oʻrtasida raqobatni kuchaytiradi, lekin ijodiy yondashuvga kamroq imkon beradi.

3. Oʻqituvchilar roli va tayyorgarligi Finlyandiyada oʻqituvchi boʻlish uchun magistr darajasi talab etiladi va ular jamiyatda yuqori maqomga ega. Ularning mustaqil ishlash huquqlari bor va dars berishda ijodiy yondashuv qoʻllab-quvvatlanadi. Oʻzbekistonda ham oʻqituvchilar tayyorlash tizimi kuchaytirilmoqda, biroq ularning ijtimoiy maqomi hali toʻlaqonli mustahkamlanmagan. Soʻnggi yillarda pedagogika sohasida yangilanishlar boshlangan.

4. Dars jarayoni va metodikalari Finlyandiya darslari o'quvchi markazida tashkil etiladi. Har bir bola o'z qiziqishi va o'ziga xosligi asosida o'qitiladi. Amaliy mashg'ulotlar, jamoaviy ishlash, mustaqil fikrlash va tanqidiy tahlil asosiy o'rinda turadi. O'zbekistonda ham bu kabi metodikalar joriy etilmoqda, ammo hali ko'pchilik maktablarda an'anaviy yondashuv ustunlik qiladi.

5. Imtihon va baholash siyosati Finlyandiyada markazlashgan imtihon faqat maktabning oxirgi bosqichida olinadi. Bu o'quvchilarda stress darajasini pasaytiradi. O'zbekistonda esa davlat imtihonlari, DTM testlari o'quvchilar uchun katta bosim yaratadi. Bu ayrim holatlarda ta'limning mazmunidan ko'ra, imtihon uchun o'rganishga olib keladi.

6. Infratuzilma va ta'lim muhitlari Finlyandiya maktablarida o'quvchilarning qulayligi, xavfsizligi va ruhiy sog'lig'i uchun barcha shart-sharoitlar yaratilgan. Kutubxonalar, laboratoriyalar hamda sport zallari yuqori darajada ta'minlangan. Sönggi yillarda Özbekistonda maktablar uchun moddiy-texnik bazasini rivojlantirishga e'tibor kuchaygan, lekin barcha xududlarda bu holat bir xil emas.

7. Xalqaro baholash dasturlari kontekstida solishtirish Finlyandiya PISA (Programme for International Student Assessment), PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) va TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) kabi xalqaro baholash dasturlarida yuqori natijalar ko'rsatgan davlatlardan biridir. Bu natijalar Finlyandiya ta'lim tizimining barqarorligi, ijodiy yondashuvi va o'quvchilarning hayotiy ko'nikmalariga asoslanganligini tasdiqlaydi. O'zbekiston esa ushbu xalqaro baholash dasturlarida yangi qatnashmoqda. Masalan, PISA dasturida ilk bor 2022 yilda qatnashib, ko'rsatkichlar boshqa ilg'or davlatlarga nisbatan past bo'lgan. Biroq bu O'zbekiston uchun muhim bosqich bo'lib, ta'lim sifatini tahlil qilish va takomillashtirish uchun asos yaratmoqda. PIRLS dasturida Finlyandiya 4-sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligi bo'yicha yuqori o'rinlarni egallaydi. O'zbekiston esa bu sohada yangi tajriba to'plamoqda. TIMSS bo'yicha Finlyandiya o'rta natijalarga ega, lekin bu ham ularning ta'lim tizimi kuchli ekanligini ko'rsatadi. O'zbekistonda esa fanlar bo'yicha asosiy tayanch bilimlar, ayniqsa matematikada kuchliroq o'rganilmoqda, biroq real hayotga tadbiiq qilish ko'nikmalari hali to'laqonli shakllanmagan. Ota-onalar bilan hamkorlik Finlyandiyada ota-onalar maktab hayotida faol ishtirok etadi. Ular faqat nazoratchi emas, balki sherik sifatida qaraladi. O'zbekistonda esa ayrim hollarda ota-onalar faqat nazorat qiluvchi yoki talab qo'yuvchi rolida ishtirok etadi. Bu esa o'quvchining rivojiga to'laqonli ta'sir qilmasligi mumkin.

AQSH bilan Özbekistonni solishtirganda

PISA dasturidagi ishtirok AQSh PISA dasturida 2000-yildan boshlab muntazam ishtirok etib kelmoqda. PISA o'quvchilarning o'qish savodxonligi, matematika va tabiiy fanlar bo'yicha amaliy bilimlarini baholaydi. AQSh bu yo'nalishda o'rtacha va o'rtacha yuqori natijalarni qayd etib kelmoqda. 2018-yilgi PISA natijalariga ko'ra AQSh o'quvchilari o'qish savodxonligida 13-o'rinni, matematikada 37-o'rinni egallagan. O'zbekiston esa ilk bor 2022-yilda PISA baholashida ishtirok etdi. Bu tarixiy bosqich mamlakatda o'quvchilarning xalqaro mezonlar bo'yicha tayyorgarligini baholash imkonini berdi. Dastlabki natijalarga ko'ra, o'zbek o'quvchilari o'rtacha darajaga yaqin ko'rsatkichlarni namoyish etgan. Bu esa tizimdagi zaif va kuchli tomonlarni aniqlab, ularni yaxshilash choralarini ko'rish uchun asos bo'lib xizmat qilmoqda.

2. TIMSS dasturidagi farqlar AQSh TIMSS dasturida ham faol ishtirok etib, matematik va tabiiy fanlar bo'yicha o'z o'quvchilarining bilim darajasini xalqaro kontekstdagi tengdoshlariga nisbatan baholab kelmoqda. Masalan, 8-sinflar bo'yicha AQSh o'quvchilari 2019-yilda matematikadan 515 ball, tabiiy fanlardan esa 522 ball to'plagan, bu esa xalqaro o'rtacha ko'rsatkichdan yuqori hisoblanadi. O'zbekiston esa 2008-yilda TIMSS baholashida qatnashgan va so'nggi yillarda ushbu dasturga qaytgan. Oxirgi natijalarga ko'ra, o'zbek o'quvchilari matematikadan 411 ball, tabiiy fanlardan esa 420 ballga yaqin natijani qayd etgan. Bu AQSh ko'rsatkichlaridan ancha past, ammo rivojlanish dinamikasi ijobiy baholanmoqda.

3. PIRLS dasturidagi ishtirok AQSh PIRLS baholashida ham yuqori natijalarni ko'rsatib kelmoqda. Bu baholash 4-sinf o'quvchilarining o'qish va matnni tushunish ko'nikmalarini o'lchaydi. AQSh o'quvchilari 2021-yilgi PIRLS baholashida 549 ball bilan yuqori o'rinni egallagan. O'zbekiston 2021-yilda ilk bor PIRLS baholashida ishtirok etdi. Dastlabki natijalar ijobiy bo'lsa-da, matnni chuqur tahlil qilish va tushunish bo'yicha ba'zi kamchiliklar aniqlangan. Bu mamlakatda boshlang'ich ta'lim sifatini oshirishini ko'rsatdi.

4. Baholash metodologiyasi va tizimga ta'siri AQShda xalqaro baholash natijalari ta'lim siyosatini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Har bir shtat o'zining ichki ta'lim standartlarini xalqaro ko'rsatkichlarga moslashtirishga harakat qiladi. Bundan tashqari, AQShda baholash natijalari asosida o'qituvchilar va maktablar faoliyati monitoring qilinadi. O'zbekistonda esa xalqaro baholashlar natijalari ta'lim sohasidagi islohotlar, yangi o'quv dasturlari va metodikalarning joriy qilinishiga turtki bo'lib xizmat qilmoqda. Maktabgacha ta'limdan tortib, o'rta va oliy ta'limgacha bo'lgan bosqichlarda baholash natijalari asosida muammolar aniqlanmoqda va ularni bartaraf etishga harakat qilinmoqda.

Xalqaro baholash tizimlari – PISA, TIMSS, PIRLS kabi dasturlar – ta’lim sifatini global miqyosda baholash, taqqoslash va takomillashtirishda muhim vosita hisoblanadi. Bu tizimlar orqali har bir mamlakat o‘z ta’lim tizimidagi kuchli va zaif tomonlarini aniqlab, strategik qarorlar qabul qiladi.

Finlandiya bu sohada ilg‘or o‘rinlardan birini egallaydi. Uning o‘quvchilari PISA kabi xalqaro baholashlarda ko‘p yillardan beri yuqori natijalarga erishmoqda. Bu mamlakatda ta’limda tenglik, o‘qituvchining maqomi va o‘quv dasturining moslashuvchanligi katta rol o‘ynaydi. Baholash natijalari Finlandiyada sifatni saqlash va doimiy takomillashtirish uchun vosita sifatida qaraladi.

AQSh esa xalqaro baholash tizimlariga eng birinchi qo‘shilgan davlatlardan biri bo‘lib, muntazam ishtirok etadi. Uning o‘quvchilari o‘rtacha yoki undan yuqori ko‘rsatkichlarni namoyish etadi, lekin tizimda hududiy va ijtimoiy tafovutlar mavjud. Baholash natijalari asosida federal va shtat darajasida ta’lim siyosatlarini ishlab chiqiladi, bu esa tizimni doimiy monitoring qilishga imkon beradi.

O‘zbekiston esa ushbu baholash tizimlariga so‘nggi yillarda qo‘shilgan bo‘lsa-da, jadal rivojlanish bosqichida turibdi. Ilk natijalar tizimda islohotlar zarurligini ko‘rsatdi va bu baholashlar mamlakatda ta’lim mazmuni va metodikasini takomillashtirishga sabab bo‘ldi. Hozirgi bosqichda O‘zbekiston xalqaro tajriba asosida o‘z baholashni yaratishga intilmoqda.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Finlandiya – sifat va barqarorlik namunasi, AQSh – monitoring va moslashuvchanlik modeli, O‘zbekiston esa o‘sish va o‘rganish bosqichida bo‘lgan mamlakat sifatida xalqaro baholash tizimlaridan samarali foydalanmoqda. Ular orasidagi farqlar – tajriba, resurs va yondashuvdagi tafovutlar bilan bog‘liq. Shu bilan birga, ularni birlashtiruvchi jihat – ta’lim sifatini oshirishga bo‘lgan intilish hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. OECD (PISA) rasmiy sayti — <https://www.oecd.org/pisa>
2. IEA (TIMSS va PIRLS) rasmiy sayti — <https://www.iea.nl>
3. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi — <https://www.uzedu.uz>